

Soil4U

Landgoed Vilsteren

Fase 2

Eindrapportage
Augustus 2021

WELKOM

Landgoed Vilsteren, met een geschiedenis die teruggaat tot in de 14de eeuw, is volop in ontwikkeling.

“Juist om het waardevolle oude te behouden, moet je vernieuwen”, aldus mede-eigenaar Liesbeth Cremers. Dat is dan ook precies wat er de laatste jaren gebeurt. Vilsteren experimenteert met inventieve, innoverende instrumenten die het landgoed economisch, ecologisch en sociaal nieuw leven inblazen en blakend van gezondheid de toekomst in loodsen. Het landgoed doet dit zoveel mogelijk in samenwerking met partners als waterschap, overheid, natuur- en milieclubs, recreatieondernemers, Staatsbosbeheer en LTO.

“Wateropgaven, klimaatverandering, verrommeling van het landschap, stikstofproblematiek, energietransitie, alles komt tegelijkertijd op ons af”, zegt Liesbeth Cremers, “en we moeten die opgaven in hun samenhang aanpakken. Een gebiedsgerichte aanpak biedt daarvoor de beste kansen, en dan is een landgoed een prima proeftuin.”

Inhoudsopgave

1.	Inleiding.....	4
2.	Procesverloop algemeen	7
3.	Resultaten per activiteit.....	10
4.	Conclusies en lessen	24
	Bijlagen	28

Voor u ligt de eindrapportage van Soil4U Vilsteren Fase 2. Hieraan vooraf hebben we twee tussenrapportages gemaakt (zie bijlagen).

De rapportages betreffen een subsidie-verantwoording en daartoe een uiteenzetting over alle activiteiten en onderdelen. Er wordt op basis van deze rapportages ook een publiekssamenvatting ontwikkeld om de resultaten en inzichten breed te delen.

1. Inleiding

Soil4U fase 2 op Landgoed Vilsteren liep van mei 2018 tot en met mei 2021. De aanleiding was positief. Bij de ondernemers op Vilsteren was energie ontstaan door het project Ruimte voor de Vecht, waarbinnen onder meer het merk Landgoed Vilsteren was gelanceerd voor producten afkomstig van het landgoed. Ook was Soil4U fase 1 afgerond. Dat leverde vooral bij melkveehouders onder meer bewustwording, kennis, moed en lef. De bedoeling was om in fase 2 concrete invulling te geven aan de beweging die op het landgoed was ontstaan.

1.1. Ambitie

Hoogwaardige en rendabele voedselproductie in een natuurlijk ecosysteem, circulair geproduceerd voor een lokale/regionale markt en passend in een oud, kleinschalig cultuurhistorisch hoogwaardig landgoederenlandschap en uitgevoerd door de lokale boerenfamilies

Wat stond ons voor ogen? Het landgoed werkt voortdurend aan de toekomstbestendigheid van het landgoed als geheel op de lange termijn. Dat betekent dat we mogelijke problemen op wezenlijke onderdelen van het landgoed vroegtijdig signaleren en proberen op te lossen. In het huidige tijdsgewricht zijn dat de gangbare landbouw en de klimaatsveranderingen. Door deze twee aandachtsgebieden gecombineerd aan te pakken kunnen we een goede bijdrage leveren op weg naar volhoudbaarheid van het landgoed én klimaatbestendigheid. Centraal daarbij staat het werken naar een gezonde bodem.

Het beoogde eindbeeld is om samen met boeren een hoogwaardige en rendabele voedselproductie te ontwikkelen, in een natuurlijk ecosysteem, en circulair geproduceerd voor een lokale/regionale markt. Dit brengt werkgelegenheid, saamhorigheid en een toekomst in het buitengebied, en geeft het oude historische landgoederenlandschap een economische basis. Dit is een proces van lange adem, fase 2 was daarvoor een belangrijke volgende stap.

1.2. Onze aanpak, een transitie op verschillende niveaus

In onze aanpak achtten wij een landschap ecologische systeemanalyse (LESA) onontbeerlijk als basis. Deze analyse levert kennis over en inzicht in het oorspronkelijke natuurlijke hydrologische systeem, in historische ingrepen en zicht op de potenties voor mogelijke maatregelen tot een meer natuurinclusieve, klimaat adaptieve landbouw. Deze informatie vormt in onze ogen de basis bij de ontwikkeling naar een vorm van landbouw die met de natuur meebeweegt en die een gezonde bodem als uitgangspunt neemt.

Daarnaast zijn we op bedrijfsniveau gestart met een gezamenlijke zoektocht met de ondernemers, onder meer via keukentafel-gesprekken, procesbegeleiding en advisering. Hoe is het natuurlijke ecosysteem vanuit een gezonde bodem goed op gang te krijgen? Iedere ondernemer zoekt daarbij zijn of haar eigen weg. We achtten het van belang om de ondernemers op een positieve manier te stimuleren. Tevens verzamelden we gegevens op basis van 0-metingen en monitoring om de situatie op de bedrijven in beeld te brengen en veranderingen inzichtelijk te kunnen maken.

Op landgoedniveau werkten we aan het innoveren van het gehele landgoedsysteem, ook wel het landgoedmodel. Je zou het landgoedmodel kunnen zien als een gemengd bedrijf op landgoedniveau met onderlinge samenwerking, flexibele bedrijfsvoering, gezamenlijke creatie van diverse meerwaarde en in een zeker gemeenschapsgevoel.

Tegelijkertijd keken we naar het landgoed in haar omgeving. Hoe is onze relatie met de maatschappij en hoe kunnen we deze zogeheten maatschappelijke interface verder versterken? We werkten aan verschillende arrangementen en vormen van samenwerking tussen het landgoed en de omgeving, zoals de Boerenmarkt en het merk Landgoed Vilsteren.

Tevens hebben we op gebiedsniveau, in het Vechtdal, actief geïnvesteerd in relaties en gezorgd voor inspiratie. Er zijn diverse kansen en ontwikkelingen op gebiedsniveau ontstaan, met het project ecodiensten als concreet voorbeeld.

We hebben bij de uitvoering getracht een en ander zo te doen dat de activiteiten ook voor externe partijen interessant zijn en als voorbeeld kunnen dienen.

Samenvattend hebben we in onze aanpak de volgende activiteiten onderscheiden:

BEDRIJFSNIVEAU

- Procesbegeleiding en inhoudelijke advisering van koplopers en landgoedeigenaar (paragraaf 3.1)
- 0-meting, data-verzameling en monitoring bodem, kuil en mest (paragraaf 3.1)

LANDGOEDNIVEAU

- Landschap ecologische systeemanalyse (LESA) (paragraaf 3.2)
- Innoveren landgoedsysteem, ontwerp Gemengd Bedrijf op Landgoedniveau (paragraaf 3.3)
- Innoveren landgoedsysteem, onderdeel Maatschappelijke Interface (paragraaf 3.4)

GEBIEDSNIVEAU

- Ontwikkeling ecodiensten kringlooplandbouw (paragraaf 3.5, *separaat project met separate financiering*)

LANDELIJK NIVEAU

- Voorbeeldfunctie en uitdragen gedachtengoed (paragraaf 3.6)

1.3. Onderdeel van breed Soil4U project

Vilsteren is onderdeel van Soil4U, een samenwerking met andere landgoederen gericht op een duurzaam beheer van de bodem. Gelijktijdig aan het project Soil4U Fase 2 op Vilsteren, werkte Vilsteren samen met de landgoederen Grootstal en Bingerden aan een breed project, ook wel het 'KIBO'-project genoemd. Dit brede 'KIBO'-project is afgerond in 2019 en werd gefinancierd door het Programma Bodem en Ondergrond.

In het 'KIBO'-project voerden ook de andere twee deelnemende landgoederen activiteiten uit op bedrijfsniveau en landgoedniveau. Deze activiteiten dienden daarbij ten dele als cofinanciering *in kind*.

Daarnaast betrof het project overwegend landgoed-overstijgende activiteiten. We bundelden onze krachten en wisselden onderling ervaringen en lessen uit en deelden deze met anderen. Onder meer via Soil4U dagen, de Soil4U website en nieuwsbrieven positioneerden we onszelf als inspirerend voorbeeld en zetten we de urgentie breed op de agenda bij andere landgoederen, bij de verschillende overheden en bij andere relevante partijen in Nederland. We droegen via verschillende kanalen het landgoedmodel uit als model voor een gebiedsgerichte aanpak. Ook ontwikkelden we het [Manifest Klimaatrobuuste Landgoederen](#) dat door meer dan 100 landgoederen, vertegenwoordigend 150.000 ha, is ondertekend en door verschillende overheden en andere organisaties wordt onderschreven. Aan deze landgoed overstijgende activiteiten droegen wij vanuit Vilsteren financieel € 18.000,- ex BTW bij, naast onze *in kind* inzet.

1.4. Fasering

In de ontwikkelingen van Soil4U op Vilsteren zijn verschillende fasen te onderscheiden.

Soil4U fase 1 (afgerond in 2017)

Bewustwording bij alle partijen, wennen aan elkaar, samen rond de tafel en naar elkaar luisteren en elkaar gaan begrijpen, onderzoek doen, ontdekken waar de problemen zitten en wat de oplossingen daarvoor zouden kunnen zijn. Constaten dat er een bereidheid is om samen op te trekken en te gaan werken aan een natuurgerichte landbouw, maar dat er knelpunten zijn.

Soil4U fase 2.1 (mei 2018 tot april 2019)

In fase 1 constateerden we dat er op enkele bedrijven knelpunten van sociale of financiële aard waren die eerst opgelost moesten worden.

Vervolgens plannen maken per bedrijf, de problemen en de oplossingen nader formuleren en in gang zetten. Uitvoering LESA en ontwikkeling van concept langjarig pachtcontract met duurzaamheidsvoorwaarden op geliberaliseerde basis.

Soil4U fase 2.2 (april 2019 tot mei 2020)

De oplossingen uitvoeren, de bedrijfsvoeringen aanpassen aan de nieuwe situatie. Uitdragen van inzichten en gedachtengoed via diverse bijeenkomsten en andere kanalen.

Soil4U fase 2.3 (mei 2020 tot mei 2021)

Nieuwe mogelijkheden ontwikkelen voor het zetten van toekomstgerichte stappen. In deze fase is onder meer gestart met het project Ecodiensten in het Vechtdal, er is permacultuur toegepast en tevens zal een waterproject met boerenstuwtes starten. Vooral in deze fase waren we ook zeer actief met het uitdragen van inzichten en gedachtengoed via bijeenkomsten en andere kanalen.

De voorliggende rapportage betreft de eindrapportage over deze laatste fase en het gehele project.

PLEISTERPLAATS

BIOLOGISCH

MELKTAP

LAMSVLEES

op afspraak

KOFFIE/THEE

WC

DIV. PRODUCTEN

o.a. verse melk eieren jam

2. Procesverloop algemeen

2.1. Hoe is het gegaan?

In het transitieproces Soil4U Vilsteren fase 2 zijn veel en uiteenlopende resultaten geboekt en inzichten opgedaan, zoals beschreven in deze rapportage.

Er zijn fundamentele stappen gezet. Deze fundamentele stappen heeft het landgoed bewust willen en kunnen zetten. We hebben het willen doen, omdat het landgoed in lange termijnen denkt. We streven naar een evenwichtige en flexibele, maar robuuste toekomstbestendigheid van het landgoed.

We hebben het kunnen doen, omdat we ervan overtuigd zijn dat dit de goede richting is. Wij laten ons niet van de wijs brengen door incidentele hypes of belemmerende regelgeving, maar koersen op dat wat wij zien als goed voor het landgoed in een samenwerking met alle betrokkenen.

De transitie naar een meer natuurinclusieve landbouw is gaande op de boerenbedrijven. De boeren en het landgoed hebben tijd nodig om te wennen aan de noodzakelijke veranderingen. Het meeste stof is neergedaald. De bedrijven zijn druk met het aanpassen van hun bedrijfsvoering, de regionale partijen in het Vechtdal werken steeds meer samen.

2.2. Procesvoortgang ten opzichte van oorspronkelijke plannen

Ten opzichte van de oorspronkelijke plannen is een aantal activiteiten gewijzigd en hebben andere onderwerpen weer meer aandacht gekregen. Gaandeweg bleek namelijk dat ontwikkelingen in de praktijk vaak anders verlopen dan vooraf verwacht. Zo is in april 2019 veel tijd gaan zitten in de herverkaveling van de gronden tussen de boeren onderling en het wachten op de uitspraak van de Grondkamer over het nieuwe pachtcontract op geliberaliseerde basis. Helaas kwam vervolgens de coronacrisis, waardoor we enige vertraging hebben opgelopen. Verschillende afspraken en gezamenlijke bijeenkomsten konden niet meer fysiek worden georganiseerd, waardoor het uitdragen van het gedachtengoed meer online en in papieren media plaatsvond.

Een enkele activiteit zoals een Community of Practice voor stakeholders en andere belangstellenden en een fysieke bijeenkomst voor de bedrijven (voederhagen, bosranden en landschapselementen) zijn doorgeschoven naar het najaar. Uiteindelijk is de vertraging voor het gehele proces geen slechte ontwikkeling geweest.

We hebben die benut om nieuwe kansen te creëren. Zo is in fase 2.3 een start gemaakt met een systeem van betaalde ecodiensten, zijn vormen van permacultuur toegepast en is de website Soil4U verder versterkt. Soil4U is gaan fungeren als transitie-platform voor particuliere eigenaren en andere geïnteresseerden in de gebiedsgerichte aanpak.

2.3. Samenstelling van het team

Een breed team van adviseurs met een diverse achtergrond en specialisme heeft bijgedragen aan procesbegeleiding en inhoudelijke advisering. Fase 2 is oorspronkelijk qua uitvoering gestart met Wing, Louis Bolk Instituut (LBI), Idco Duijnhouwer en bureau Baaijens. Op aanraden van enkele deelnemende agrariërs is vervolgens ook Frank Verhoeven van Boerenverstand gevraagd voor onderdelen van de uitvoering. Dat heeft onder meer geresulteerd in keukentafelgesprekken door LBI en Boerenverstand samen.

Wing heeft geholpen met de hoofdlijnen van de procesaanpak. In tegenstelling tot de oorspronkelijke plannen faseerde Wing halverwege de looptijd uit. Op basis van actuele ontwikkelingen en gewijzigde inzichten zijn de begrote middelen namelijk niet ingezet voor brede ontwerpessies, maar op de verdiepende inhoudelijke contacten met ondernemers in de regio. Daarnaast is Suzan Klein Gebbink, inmiddels niet meer Wing, gevraagd enkele onlinebijeenkomsten te begeleiden en samen met Liesbeth Sluiter Soil4U te ondersteunen bij het uitdragen van geleerde lessen.

Uiteindelijk betrokkenen:

- Gert Jan Baaijens en team LESA
- Jan Paul Wagenaar, Louis Bolk Instituut
- Merel Hondebrink, Louis Bolk Instituut
- Fransjan de Waard, De Waard Eetbaar Landschap
- Frank Verhoeven, Boerenverstand
- Daan Heurkens, Boerenverstand
- Wim van der Geest, adviseur kalverproject

- Suzan Klein Gebbink, Wing en vanaf 1 januari 2020 zelfstandig
- Liesbeth Sluiter, journalist + (web)redacteur
- Idco Duijnhouwer, onafhankelijk adviseur
- Hugo Vernhout directeur-rentmeester Landgoed Vilsteren
- Liesbeth Cremers, mede-eigenaar Landgoed Vilsteren

3. Resultaten per activiteit

BEDRIJFSNIVEAU

3.1. Procesbegeleiding en metingen op bedrijfsniveau

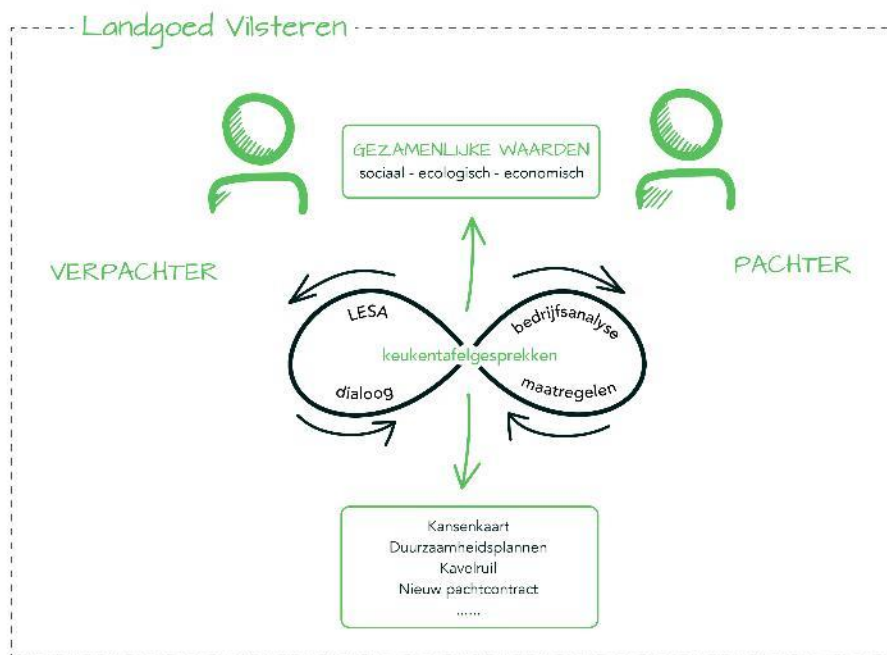
In deze paragraaf beschrijven we de resultaten van twee activiteiten die we op bedrijfsniveau hebben uitgevoerd:

- Procesbegeleiding en inhoudelijke advisering van koplopers en landgoedeigenaar
- 0-meting, data-verzameling en monitoring bodem, kuil en mest

We achtten het van groot belang om de ondernemers op een positieve manier te stimuleren en de transitie naar andere vormen van landbouw als een gezamenlijk proces te doorlopen. Om die reden hebben we ingezet op een gezamenlijke zoektocht met de ondernemers. Dat deden we onder meer via keukentafel-gesprekken met ondernemers om mogelijkheden tot verandering te verkennen en vorm te geven. Per boerenbedrijf is gekeken naar de bedrijfskringloop en ambities en ideeën van de ondernemers. De uitkomsten van de LESA (zie 3.2) met bijbehorende kanskaart en prioriteiten zijn daarin als uitgangspunt meegenomen. Tevens verzamelden we gegevens op basis van 0-metingen, gegevensverzameling en monitoring om de situatie op de bedrijven in beeld te brengen en veranderingen inzichtelijk te kunnen maken. Dat was niet vanzelfsprekend. Bij de verzameling van data bleek onder meer dat veel boeren voor hun data afhankelijk zijn van hun leveranciers en niet zonder meer daarover kunnen beschikken.

Resultaten en inzichten

- De keukentafelgesprekken en metingen zijn reeds weergegeven in de eerdere tussenrapportages. Deze hebben concreet geleid tot beknopte duurzaamheidsplannen per bedrijf en twee rapportages met bevindingen. Ook hebben we onze aanpak, resultaten en inzichten beschreven in het artikel 'Een duurzame bodem onder landgoederen' [in tijdschrift Bodem](#) (Verhoeven et al, 2020).

Aanpak zoekproces met verpachter en pachters

De dialoog en wisselwerking zijn zowel door de ondernemers als de landgoedeigenaar uiteindelijk als zeer waardevol ervaren. Bovenstaande figuur geeft het doorlopen proces schematisch weer; het wordt verder toegelicht in het genoemde artikel in tijdschrift Bodem.

Het proces heeft tot verschillende creatieve oplossingen geleid. Dit was echter niet vanzelfsprekend en heeft nogal wat voeten in de aarde gehad. Er was onder meer onvrede uit het verleden - een wens tot ruilverkaveling die lang niet was beantwoord - en behoefte aan erkenning voor eerdere inspanningen. Het vertrouwen moest langzaam worden opgebouwd.

Onze belangrijkste les is dus dat er eerst een basis van onderling vertrouwen moet ontstaan. De keukentafelgesprekken en duurzaamheidsplannen lieten onder meer zien dat veel boeren vaak al veel duurzamer bezig zijn dan de buitenwereld inclusief de landgoedeigenaar denkt. En dat er geholpen moet worden om naar vermogen de knelpunten op de bedrijven op te lossen.

Door elkaar te leren kennen en – via de inzet van externe gesprekspartner zoals Louis Bolk Instituut en Boerenverstand – te gaan begrijpen komt er vertrouwen en waardering en daarmee ook de bereidheid elkaar wat te gunnen. Pas dan is het mogelijk om samen doelen te formuleren en die te gaan uitvoeren.

In het vervolgproject waarbij eco-diensten worden uitgewerkt (zie paragraaf 3.5) is op basis van deze keukentafelgesprekken en duurzaamheidsplannen en de LESA kansenkaart een verdiepingsslag gemaakt. Er is specifiek gekeken welke kansen benut kunnen worden door extra financiële stimulansen voor landschap en biodiversiteit.

We willen de ontwikkelde werkwijze, gekenmerkt door wederzijdse openheid en communicatie gebaseerd op 'facts on the ground', doorzetten bij andere actuele onderwerpen als kringlooplandbouw, stikstof en bijvoorbeeld droogte.

Bijlagen en links

- Rapportage: 0-meting 2018 – Samen werken aan een duurzaam Landgoed Vilsteren. Door Merel Hondebrink en Frank Verhoeven
- Samenvatting en aanbevelingen naar aanleiding van keukentafelgesprekken, 2019
- [Artikel tijdschrift Bodem](#): Een duurzame bodem onder landgoederen (Verhoeven et al, 2020)

3.2. Landschap ecologische systeem analyse (LESA)

De landschap ecologische systeemanalyse (LESA) levert kennis over en inzicht in het oorspronkelijke natuurlijke hydrologische systeem, in historische ingrepen en zicht op mogelijke maatregelen voor een meer natuurinclusieve, klimaatadaptieve landbouw. Deze informatie over de bodem en het natuurlijke systeem vormt in onze ogen de basis bij de ontwikkeling naar een vorm van landbouw die met de natuur meebeweegt en die een gezonde bodem als uitgangspunt neemt.

De uitvoering van de LESA heeft in de vorige verslagperiode plaatsgevonden en is reeds beschreven in de vorige rapportage. De eindrapportage van de LESA is februari 2019 opgeleverd, met als onderdeel onder meer een kansenkaart op gebiedsniveau.

Resultaten en inzichten

De LESA was onder meer bedoeld om handvatten te ontwikkelen op basis waarvan watermaatregelen kunnen worden genomen. De adviezen en kansenkaart vormen nu een basis voor het nemen van beslissingen over toekomstige maatregelen in het landschap en worden in de praktijk gebruikt. De inzichten en kansenkaart van de LESA zijn allereerst meegenomen in de ontwikkeling van duurzaamheidsplannen met de individuele pachters (zie paragraaf 3.1). Bij de ontwikkeling van een voedselbos is de LESA bijvoorbeeld gebruikt bij de keuze van locatie en plantensoorten.

Ook vormde de LESA een belangrijke basis voor het project Watermaatregelen. In samenwerking met het Waterschap Drents Overijsselse Delta zijn bij drie boerenbedrijven, waarvan één buiten het landgoed, inventarisaties uitgevoerd naar de mogelijkheden voor maatregelen tegen verdroging. Deze ondernemers hebben aangegeven belangstelling te hebben voor het nemen van watermaatregelen als reactie op de drie droge zomers op rij. Met behulp van het Waterschap en erfcoaches kunnen de ondernemers vervolgstappen gaan zetten voor de realisatie van de plannen. Ook in het project ecodiensten (zie paragraaf 3.5) wordt de LESA kansenkaart benut.

Bijlagen en links

- LESA Samenvatting
- Verslag Watermaatregelen

Kansenkaart op gebiedsniveau

3.3. Innoveren landgoedsysteem: ontwikkeling gemengd bedrijf op landgoedniveau tot een robuust systeem: het Landgoedmodel

Op landgoedniveau werkten we aan het innoveren van het landgoedsysteem. Het landgoedsysteem is vergelijkbaar met een gemengd bedrijf op landgoedniveau, zij het dat het hier gaat om een samenwerking van zelfstandige bedrijven. Bij een gemengd bedrijf hebben de onderdelen een sterke verbinding en synergie. Er is onderlinge samenwerking, afstemming tussen de bedrijfstakken, de grondstofstromen vormen kringlopen, het rendement van individuele bedrijven groeit, er vindt gezamenlijke waardecreatie plaats en er is een gemeenschapsgevoel. Deze lokale samenwerking wordt robuust en toekomstbestendig als zij binnen het grote geheel en in wisselwerking met een landgoed/gebied kan plaatsvinden waar integraal en in lange termijnen, met respect voor betrokkenen en de natuurlijke omgeving - gedacht en gehandeld wordt. Dit is werken volgens het Landgoedmodel waardoor allerlei meerwaarden ontstaan zoals een aantrekkelijk landschap. Dit is de basis voor een veerkrachtig landgoed met een gezonde bodem, een waterhuishouding in balans en een duurzaam ecosysteem met daarin ook een sociale en economische balans voor gebruikers en ondernemers. In dit systeem kent een boer twee bronnen van inkomsten:

1. Geproduceerd voedsel, eerlijke betaling door markt/ consument
2. Geleverde maatschappelijke/ ecodiensten, betaling door samenleving

We willen het landgoedsysteem verder innoveren en – geïnspireerd door het beeld van een gemengd bedrijf – de onderlinge samenwerking en randvoorwaarden verder versterken en verduurzamen. Dit draagt bij aan de versterking van het landgoedmodel.

Resultaten en inzichten

In de vorige rapportage en het genoemde artikel Een duurzame bodem onder landgoederen (tijdschrift Bodem, 2020) zijn we ingegaan op het landgoedmodel en de wijze waarop dit functioneert met haar pachters. Daarnaast zijn verschillende andere activiteiten uitgevoerd die de structuur van het landgoed en de samenwerking versterken. Deze vormen daarmee belangrijke uitgangspunten voor een gemengd bedrijf op landgoedniveau. De activiteiten zijn in de vorige rapportages beschreven. Hierbij een samenvatting:

- **Bedrijfssplitsing en kavelruil tussen bedrijven** Met inzet en ondersteuning van dit project is tussen drie bedrijven een langsepende wens tot bedrijfssplitsing en kavelruil eindelijk gerealiseerd. Een kwestie die eerst “aangepakt en opgelost” moest worden voordat de gebiedsdialog en het gebiedsproces doorstart kon vinden. Het droeg in grote mate bij aan het vertrouwen van de ondernemers voor het verdere gebiedsproces.

- **Toewijzing van los land in langjarige pachtcontracten volgens het nieuwe pachtcontract** Na de realisatie van de splitsing en de kavelruil werd het mogelijk gronden toe te wijzen aan de overige bedrijven. Het toewijzen van de gronden was afhankelijk van de goedkeuring van het nieuwe pachtcontract, met daarin meer duurzaamheidsafspraken, door de Grondkamer.
- **Langjarig pachtcontract op basis van geliberaliseerde pacht met duurzaamheidsvoorwaarden.** In 2019 is door Landgoed Vilsteren een nieuwe pachtovereenkomst ontwikkeld. Zowel de huidige wetgeving als de praktijk met veel kortlopende pachtovereenkomsten boden onvoldoende mogelijkheden om te werken aan vernieuwende samenwerking tussen verpachter en pachter. Het is bijvoorbeeld niet mogelijk om onderling te komen tot goede afspraken over het beheer van de bodem op basis van een regulier pachtcontract. We besloten daarom zelf een nieuw soort pachtovereenkomst te ontwikkelen met voldoende ruimte voor maatwerk en flexibiliteit, waarin de pachter een lange-termijn zekerheid op de grond krijgt zodat hij zijn bedrijfsvoering kan inrichten op verduurzaming. Dit resulteerde in een overeenkomst op basis van geliberaliseerde pacht voor periodes van 12 tot 20 jaar, goedgekeurd door de Grondkamer. Naast de gebruikelijke onderdelen zoals de basisgegevens en algemene en bijzondere voorwaarden, bevat de overeenkomst een uitgebreide 'in aanmerking nemende dat...', waarin de achtergrond van en intenties bij de overeenkomst gedetailleerd zijn beschreven. De belangrijkste vernieuwende elementen zijn:
  - De mogelijkheid de looptijd van de overeenkomst te verlengen op basis van prestaties m.b.t. duurzaamheid
  - Jaarlijkse evaluatie en gesprek over voortgang
  - Flexibiliteit in de voorwaarden
 Inmiddels is met zeven van de tien pachters met hun bedrijf op het landgoed een dergelijke overeenkomst gesloten voor in totaal 67.48 hectare. Daarnaast heeft de nieuwe overeenkomst veel publiciteit opgeleverd. Zo zijn er artikelen verschenen in [De Landeigenaar](#), De Boerderij en het Vakblad voor Agrarisch Recht (2020, nr 3), en een [artikel in De Landeigenaar](#) en zijn diverse lezingen gegeven voor onder meer collega-landgoederen, rentmeestersopleiding, studenten en de Vereniging Agrarisch Recht. Ook hebben inmiddels zeker 20 verpachters op verzoek een exemplaar van de nieuwe overeenkomst gekregen. Na de introductie van het nieuwe pachtcontract, is de stikstofcrisis aangegrepen om de volgende stappen te kunnen gaan zetten. Startend met een app-groep van experts, resulterend in het project Eco-diensten dat momenteel loopt (paragraaf 3.5).
- **Samenwerkingen tussen boeren** In een gemengd bedrijf werken de verschillende onderdelen goed met elkaar samen. Dat is ook op landgoed Vilsteren in ontwikkeling. De akkerbouwer verbouwt bijvoorbeeld steeds vaker voor de melkveehouders en andersom wordt de mest van melkveehouders in toenemende mate gebruikt door de akkerbouwer. Daarnaast zijn er verschillende activiteiten:
  - 'Kalverproject De Mars': een agrarisch ondernemer die de percelen op De Mars liet begrazen door lakenvelders is daarmee gestopt. In plaats daarvan zijn twee andere boeren nu gestart met de begrazing van de betreffende percelen door stierkalfjes. Deze stierkalfjes zijn eigenlijk een restproduct van de melkveehouderij die nu worden

ingezet voor vleesvee. De melkkoeien worden nu geïnsemineerd met een vleesras zodat de koeien naast melk ook vlees kunnen leveren.

- Er zijn inmiddels diverse boeren die belangstelling hebben om te gaan verduurzamen. We zijn daarmee in gesprek. Ook zien we toenemende samenwerking tussen boeren onderling en met het landgoed. Er is meer overleg. Er is toenemende interesse om vlees te verkopen op boerenmarkt.
- **Nieuwe vormen van ecologische landbouw** Er zijn diverse stappen genomen in de zoektocht naar nieuwe vormen van ecologische landbouw die passen in het toekomstperspectief van het landgoed. Ook daarbij is de bodem altijd het uitgangspunt. De bodem, ons natuurlijk kapitaal, bepaalt welke vorm van teelt of landgebruik op een plek past. Permacultuur is een vorm die dankzij zijn universele principes overal als maatwerk toepasbaar is. In de praktijk heeft dit geleid tot de volgende drie ontwikkelingen:
  - Flinker uitbreiding van de bedrijfsactiviteiten op Erve Meijerink. Met de pachters Linda en Martijn Hulsman is het idee uitgewerkt voor de aanleg van een pluktuin voor diverse soorten zacht fruit. Deze tuin is vooral bedoeld voor beleving en educatie van schoolklassen en is naar verwachting na één of twee jaar productief. Daarnaast is een hectare bestaand gemengd bos omgevormd naar een voedselbos. Hierin kunnen bezoekers op termijn fruit, blad en noten verzamelen. Voor de realisatie van beide projecten is financiering gevonden bij het SBNL Natuurfonds. Hoewel door corona de uitvoering werd vertraagd, is inmiddels alles aangelegd. Er zijn eveneens tientallen meters vlechthekken aangelegd. Resultaat is uiteindelijk dat het bedrijf haar bronnen van inkomsten kan verbreden, en door het directe contact met bezoekers en klanten komen ook weer nieuwe mogelijkheden in beeld. Er is bijvoorbeeld door de boer zelf een ontvangstruimte ingericht. Over deze nieuwe activiteiten op Erve Meijerink is een artikel gepubliceerd [in Nieuwe Oogst](#) (augustus 2021). Ook heeft minister Carola Schouten een bezoek gebracht aan Linda en Martijn, tijdens haar bezoek aan Vilsteren op 15 maart 2021, als onderdeel van haar verkiezingstournee voor de Christen Unie.

- Ook de enige akkerbouwer op het landgoed toonde interesse in een experiment met agroforestry, met name voor een perceel dat 's winters extra vochtig is. De onderzoeks- en ontwerp-opgave is opgepakt door een team van internationale WUR-studenten, als eindproject binnen hun vak *Ecological Design and Permaculture*. Zij hebben op basis van interviews, metingen en observaties gewerkt aan een ontwerpvoorstel. De uitvoering is momenteel in gang gezet. Er is gekozen voor een vorm van rijenteelt of *'alley cropping'*, waarbij brede stroken uien en andere akkerbouwgewassen worden afgewisseld door rijen productieve walnoten- en pecan-

notenbomen. De notenbomen zullen pas na enkele jaren productief worden, maar dan ook langdurig. Ook kunnen zij op de langere duur hout opleveren.

Deze bomen komen in een zoom van struiken en vaste kruiden die enerzijds bruikbare producten leveren en tegelijkertijd de biodiversiteit functioneel verhogen, specifiek gericht op predatoren voor trips.

Het beheer van de akker ligt bij de boer. Het landgoed is verantwoordelijk voor de kruidenstroken en de bomen.

Door corona is de uitvoering vertraagd. Afronding van het tweede deel van de aanplant zal daarom in overleg met betrokken nog worden bepaald.

- Het derde vlak waarop innovatief landgebruik in voorbereiding is genomen draait om een verhoging van de biodiversiteit op het hele landgoed, als bijdrage aan de algehele robuustheid. Hiervoor is gekeken naar de versterking van de structuur van het gevarieerde landschap van bossen, weilanden en akkers. Er is gekozen voor een focus op de overgangen die daartussen bestaan; in totaal een lengte van 50 km aan perceelranden. Deze randen vervullen van oudsher bepaalde functies, die voor de toekomst kunnen worden aangevuld. Deze functies ondersteunen het rendement van de landbouw, zoals in voederhagen, en/of verhogen de ecologische kwaliteit van het landgoed als geheel. Tijdens de projectperiode zijn de hoofdkaders geschetst voor een 'Randenplan', uit te werken in nauwe samenwerking met geïnteresseerde boeren. Door corona is dit traject vertraagd, maar inmiddels weer opgepakt.

Bijlagen en links

- Toelichting over het [flexibele pachtcontract](#) (2019)
- Artikel Boerderij: Langjarige pacht als beloning voor duurzame boer (februari 2020) (zie bijlagen)
- Artikel Vakblad voor Agrarisch Recht: Hugo Vernhout: 'Ik wil graag de discussie over de transitie naar een duurzame landbouw verder brengen' (2020, nr 3) (zie [link](#) én volledig artikel in bijlage)
- [Artikel in De Landeigenaar](#): Pacht, duurzaamheid en zekerheden voor de lange termijn (Vernhout, juni 2020)
- [Artikel tijdschrift Bodem](#): Een duurzame bodem onder landgoederen (Verhoeven et al, 2020)
- [Artikel in Nieuwe Oogst](#): Boeren landgoed Vilsteren groeien in veelzijdigheid (9 augustus 2021)
- [Artikel in De Landeigenaar](#): Landgoed bij uitstek geschikt voor gebiedsgericht en duurzaam werken (Sluiter, juni 2021)
- Slotverslag nieuwe vormen voor ecologische landbouw: deze volgt in het najaar van 2021 in de vorm van een Randen- en Hagenplan. Deze is momenteel nog in ontwikkeling / afronding en op 14 september is hierover een avondbijeenkomst met alle boeren. Dit is uitgesteld in verband met corona.

3.4. Innovatie landgoedsysteem, onderdeel maatschappelijke interface

Naast het versterken van het interne landgoedsysteem, keken we naar het landgoed in haar omgeving. Hoe is onze relatie met de maatschappij en relevante gebiedsorganisaties en hoe kunnen we deze zogeheten maatschappelijke interface verder versterken? We werkten aan verschillende arrangementen en samenwerkingen tussen het landgoed en de omgevingspartijen, zoals de Boerenmarkt en het merk Landgoed Vilsteren. Tevens hebben we op gebiedsniveau, in het Vechtdal, actief geïnvesteerd in relaties en gezorgd voor inspiratie. Er zijn diverse kansen en ontwikkelingen op gebiedsniveau ontstaan, met het project om ecodiensten te ontwikkelen als concreet voorbeeld (paragraaf 3.5).

Resultaten en inzichten

Na de eerste rapportage van het Soil4U Fase 2 programma op landgoed Vilsteren, 2020, zijn de volgende resultaten geboekt als het gaat om de maatschappelijke interface:

- **De Boerenmarkt Vilsteren** is gestart in maart 2018 en is van begin af aan een groot succes. Het is een maandelijkse streekmarkt waar regionale producten en producten van het merk Landgoed Vilsteren worden verkocht.
- In toenemende mate is er **verkoop van producten aan huis**, bezoekers kunnen op diverse boerenerven terecht voor de koop van producten zoals een melktap, vleespakketten, fruit en eieren. De boeren verkopen hierbij ook steeds vaker producten van andere landgoed-boeren.

- We zien toenemende interesse in het leveren van diensten aan de maatschappij en het vinden van structurele goede financieringsmogelijkheden daarvoor. Zo werken we samen met Boerenverstand aan de verdere ontwikkeling van **ecodiensten volgens de KPI-systematiek**, zie paragraaf 3.5.
- **Actieve samenwerking** tussen het Landgoed Vilsteren en het **Waterschap Drents Overijsselse Delta**
- **Actieve samenwerking** tussen het Landgoed Vilsteren en **provincie Overijssel**
- **Actieve samenwerking** tussen het Landgoed Vilsteren en Plaatselijk Belang Vilsteren
- Als landgoed zijn we een **actieve initiator van projecten** en van een beweging. We merken dat dit ook effecten heeft in de omgeving en dat inmiddels diverse mensen en ondernemers van buiten het landgoed meedoen aan activiteiten die door ons in gang zijn gezet. Concreet voorbeeld is het project Watermaatregelen waar een boer van buiten het landgoed aan deelneemt. Evenals het project Ecodiensten waar vier boeren direct grenzend aan het landgoed aan meedoen.
- **Samenwerking Vechtdal**: Ook hebben we op gebiedsniveau, in het Vechtdal, actief geïnvesteerd in onze relaties door bijvoorbeeld zitting te nemen namens de landgoederen in het Breed Bestuurlijk Overleg Ruimte voor de Vecht. Via 1 op 1 contacten met andere landgoederen en andere gebiedsorganisaties en via bijvoorbeeld een lezing door

(inmiddels voormalig) Rijksadviseur voor de Leefomgeving Berno Strootman deelden we onze ideeën en urgenties en zorgden we voor inspiratie en handelingsperspectieven. Hierdoor is ook de samenwerking op het niveau van het Vechtdal versterkt en heeft meer richting gekregen. In deze gebiedsgerichte aanpak zien we overeenkomsten met het landgoedmodel, maar ook een groot verschil. Terwijl op het landgoed duidelijk één regisseur aanwezig is, is op gebiedsniveau de terugkerende uitdaging; wie is nu de trekker? De samenwerking wordt in ieder geval steeds sterker, we komen als partijen steeds vaker rond de tafel en we leren elkaar steeds beter kennen en begrijpen. Daarmee groeit een belangrijke voedingsbodem voor concreet handelen. Het project ecodiensten is daar een zeer succesvol voorbeeld van, zie paragraaf 3.5.

Bijlagen en links

- Panorama Vechtdal door Berno Strootman, presentatie tijdens het online symposium 'Toekomst van het Vechtdal' op 6 oktober 2020: [hier](#) op film, [hier](#) in sheets, [hier](#) een verslag

SUGGESTIES BERNO STROOTMAN

**Online Symposium
'Het Vechtdal-landschap in 2030'
6 oktober 2020
Met Berno Strootman**

Met onder meer de suggesties van Berno Strootman:

1. Maak een panorama Vechtdal
2. Sluit een 'deal' met het Rijk
3. Regisseer een gebiedsproces New Deal Vechtdal
4. Ontwikkel het landschapspark Dalfsen-Ommen
5. Initieer innovatiepark Bellingeweer
6. Sluit het Pact van Vilsteren

3.5. Ontwikkeling ecodiensten kringlooplandbouw

Het project ecodiensten is ontstaan gedurende de looptijd van Soil4U Fase 2 en is separaat gefinancierd. Het is dus geen formeel onderdeel van de financiële verantwoording, noch van de inhoudelijke verantwoording. De relaties zijn echter inhoudelijk dusdanig relevant, dat we hier een korte voortgang melden. Het project ecodiensten wordt separaat afgerond en gerapporteerd in het najaar van 2021.

Het landgoed wil een aanjagende rol spelen op het landgoed zelf en daarbuiten in het hele Vechtdal. Ze wil onder meer actief werken aan het verminderen van de deken van stikstof op de natuur, aan investeringen in natuur en natuurherstel en aan het verknopen van de stikstofopgave met alle andere duurzaamheidsopgaves zoals klimaat, bodemvruchtbaarheid en een economische robuuste sector.

Concretisering ecodiensten

Naast een vraag-aanbod van voedsel en streekproducten is er ook een duidelijke vraag en aanbod van ecodiensten. Via een 'gestapelde beloning' op basis van Kritische Prestatie Indicatoren (KPI's) zouden agrarische familiebedrijven meer impulsen kunnen krijgen om over te stappen naar natuurinclusieve kringlooplandbouw. Dit sluit nauw aan bij de uitwerking van kringlooplandbouw door het Ministerie van LNV. Het sluit ook aan bij de biodiversiteitmonitor, een samenwerking van FrieslandCampina, Rabobank en Wereld Natuurfonds. Hierbij draait het om KPI's waarmee op bedrijfsniveau duurzame prestaties getoond en uiteindelijk ook gewaardeerd en beloond kunnen worden. Het maakt een gezamenlijke (financiële) impuls vanuit de markt en de overheid mogelijk.

Hierbij gaat het enerzijds om financiële impulsen, maar ook kan gedacht worden aan ruimte of vrijstellingen in bepaalde wet- en regelgeving. Sommige verplichtingen in regelgeving vragen namelijk om grote sommen geld, waar geen financiële beloning tegenop gewassen is. Een bedrijf zou bijvoorbeeld op basis van KPI's kunnen aantonen wat zijn daadwerkelijke ammoniakuitstoot is. Voldoet deze aan de geldende normen, dan zou dit bedrijf niet verplicht moeten worden om ook nog te investeren in ammoniak reducerende maatregelen zoals een plaatsen van een luchtwasser. Zuiniger omgaan met grondstoffen en meer gebruik maken van lokale bronnen moet de boer overigens van zichzelf al lagere kosten en meer rendement opleveren.

Ecoregelingen (beloningen) zullen waarschijnlijk ingebouwd gaan worden in het nieuwe Gemeenschappelijk Landbouwbeleid maar mogelijk ook gebruikt gaan worden bij een voorkeursbeleid voor pacht, voor (rente)kortingen, betaling vanuit klimaatfondsen en bijvoorbeeld vermindering waterschapslasten. Zo moet duurzaam boeren steeds meer gaan lonen: gestapeld belonen. Het project heeft geleid tot een opinieartikel in Boerderij: "Boeren in Vechtdal krijgen betaald voor ecodiensten (Heurkens, januari 2021)".

Eco-diensten Vechtdal

Met bovenstaande uitgangspunten is binnen dit project een eerste aanzet voor een systeem van eco-diensten gemaakt. Binnen dit systeem staat de breedte van duurzaamheidsopgaven centraal. Zo zijn stikstof, klimaat, fosfaat, biodiversiteit, landschapsbeheer en water vasthouden onderdeel. In de bijlage is het eerste voorbeeld weergegeven.

Het systeem van progressieve puntentelling in combinatie met een beloning per punt en aanvullende beloning bij goede score is gebaseerd op de [biodiversiteitsmonitor Brabant](#). Voor dit Brabantse systeem is een volledige subsidie regeling uitgewerkt, waarbij mogelijkheden voor beloningen niet worden beperkt door deminimis vereisten. Wanneer Provincie Overijssel aan de slag wil met het belonen voor deze diensten kan eenvoudigweg de Brabantse regeling als voorbeeld dienen voor de juridische onderbouwing. Maar ook de provincie Drenthe heeft een werkend beloningssysteem voor melkveehouders.

Ook landelijk waren er tijdens de looptijd van dit project veel ontwikkelingen waar nauw bij is aangesloten. Zo zijn WUR, Louis Bolk Instituut en Boerenverstand in een consortium bezig met de ontwikkeling van een systeem van [kritische prestatie-indicatoren](#) (KPI's) in opdracht van het Ministerie van landbouw. Dit systeem moet een set KPI's opleveren die integraal sturen op de maatschappelijke opgaven van de landbouw. De opzet van het systeem van eco-diensten voor het Vechtdal is afgestemd op de eerste voorstellen uit het ontwikkelde whitepaper (zie bijlage). Een aantal basis-kengetallen staat centraal en dit wordt aangevuld met regionale opgaven zoals natuur, landschap en water vasthouden (droogte problematiek).

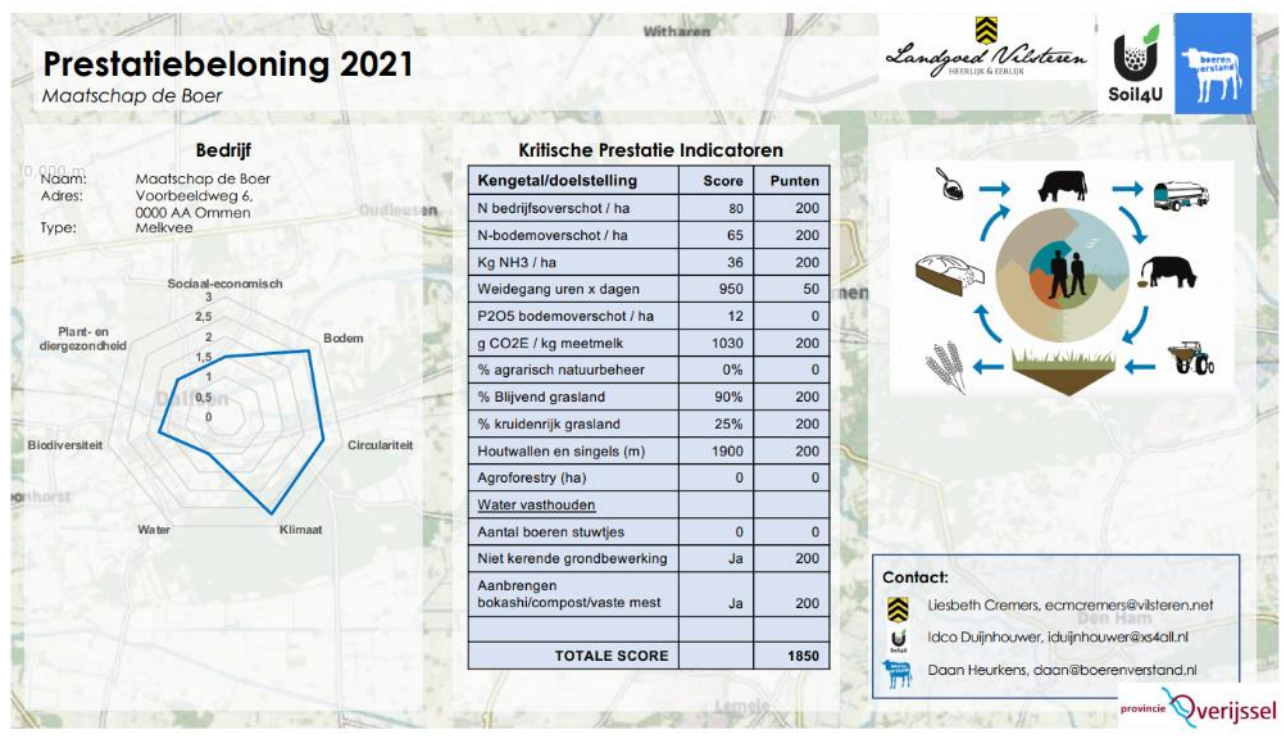
Samen met de betrokken boeren is, in een aantal sessies en individuele gesprekken, een systeem uitgewerkt dat op dit moment vooral voor de melkveehouderij goed uitvoerbaar is. Veel informatie is daar beschikbaar en geborgd vanuit de kringloopwijzer. Binnen de akkerbouw zijn de benodigde data nog niet goed geclusterd of simpelweg niet eenduidig

geregistreerd. Hier zal dus in de toekomst nog onderzoek en ontwikkeling nodig zijn. Binnen de Biodiversiteitsmonitor akkerbouw wordt hieraan gewerkt en ook daar is afstemming mee gezocht.

De feestelijke uitreiking van de eerste prestatiebeloningen volgens de ontwikkelde systematiek vond plaats op 9 juni 2021 door gedeputeerde Gert Harm ten Bolscher. Hiervan is [een artikel](#) verschenen in de Vee & Gewas en DalfsenNet.

Bijlagen en links

- Opinieartikel in Boerderij: Boeren in Vechtdal krijgen betaald voor ecodiensten (Heurkens, januari 2021)
- [Artikel Vee & Gewas](#) en Dalfsen.net: Boeren in het Vechtdal krijgen beloning voor duurzamere landbouw (juni, 2021)
- Prestatiebeloning Vechtdal voorbeeld (eerste aanzet voor systeem van ecodiensten)
- Whitepaper KPI's duurzame landbouw (juni 2021)
- www.wur.nl/kpi

3.6 Voorbeeldfunctie

We hebben in alle activiteiten gestreefd een en ander zo te doen dat de activiteiten ook voor externe partijen en andere gebieden interessant zijn en als voorbeeld kunnen dienen. We hebben op diverse manieren ingezet op het uitdragen van ons gedachtengoed, onze activiteiten en onze inzichten en lessen. Daarbij hebben we keer op keer anderen opgeroepen ook actief te worden of deel te nemen. Dat deden we via 1-op-1 contacten, via onze [website Soil4U](#) en online media, via kleinere en grotere ontmoetingen, via presentaties en lezingen en via het actief aangaan van diverse samenwerkingen. We geven hierbij een opsomming.

Intensieve samenwerking met andere partijen

- Soil4U: met andere landgoederen
- FPG, de Federatie Particulier Grondbezit, belangenbehartiger van het particuliere grondbezit
- Vechtdal: met andere gebiedspartijen

Georganiseerde bijeenkomsten en ontmoetingen

- 6 oktober 2020 Online Symposium Panorama Vechtdal met Berno Strootman
- 18 november 2020 Actieve deelname en promotie Boomplantdag met bezoek gedeputeerde Gert Harm ten Bolscher. Foto's werden [hier](#) gedeeld.
- 12 januari 2021 Community of Practice / ontmoeting met andere landgoederen

Publicaties

- [Tijdschrift Bodem](#): Een duurzame bodem onder landgoederen (Verhoeven et al, 2020)
- Artikel Boerderij: Langjarige pacht als beloning voor duurzame boer (februari 2020) (zie bijlagen)
- Artikel Vakblad voor Agrarisch Recht: Hugo Vernhout: 'Ik wil graag de discussie over de transitie naar een duurzame landbouw verder brengen' (2020, nr 3) (zie [link](#) én volledig artikel in bijlage)
- [Artikel in De Landeigenaar](#): Pacht, duurzaamheid en zekerheden voor de lange termijn (Vernhout, juni 2020)
- [Artikel tijdschrift Bodem](#): Een duurzame bodem onder landgoederen (Verhoeven et al, 2020)
- [Artikel in Nieuwe Oogst](#): Boeren landgoed Vilsteren groeien in veelzijdigheid (9 augustus 2021)
- [Artikel in De Landeigenaar](#): Landgoed bij uitstek geschikt voor gebiedsgericht en duurzaam werken (Sluiter, juni 2021)
- Opinieartikel in Boerderij: "Boeren in Vechtdal krijgen betaald voor ecodiensten (Heurkens, januari 2021)
- [Artikel Vee & Gewas](#) en Dalfsen.net: Boeren in het Vechtdal krijgen beloning voor duurzamere landbouw (juni, 2021) Prestatiebeloning Vechtdal voorbeeld (eerste aanzet voor systeem van ecodiensten)

Presentaties gegeven door Liesbeth Cremers

- 8 oktober 2020 Presentatie tijdens Platform Bewust Bodembeheer
- 28 januari 2021 Presentatie voor minister Carola Schouten, namens BBO Ruimte voor de Vecht,
- 15 maart 2021 Bezoek minister Carola Schouten aan Vilsteren, als onderdeel van verkiezingstournee Christen Unie
- 8 april 2021 Presentatie voor Sustainable Landscapes, internationale werkgroep opgezet vanuit de RUG
- 20 april 2021 Presentatie over rol landgoederen in transitie van het buitengebied en het Uitdaagrecht voor ambtenaren van alle provincies die met het Uitdaagrecht te maken krijgen.
- 11 mei 2021 Presentatie over Landgoedmodel in Veenweide Friesland voor Het Fries Grondbezit
- 27 mei 2021 Presentatie Symposium Nederlandse Kastelenstichting over de rol van landgoederen in het Buitengebied

4. Conclusies en lessen

4.1. Landgoed Vilsteren, op weg naar een gezonde toekomst

“Juist om het waardevolle oude te behouden, moet je vernieuwen” zegt landgoedeigenaar Liesbeth Cremers. “Dat is dan ook precies wat er de laatste jaren gebeurt. Op Vilsteren experimenteren we met inventieve, innoverende instrumenten om het landgoed economisch, ecologisch en sociaal nieuw leven in te blazen en gezond de toekomst in te loodsen. Dat heeft veel opgeleverd. Het bewustzijn is er en er is veel energie bij zowel ondernemers als partijen in de omgeving.

Ondertussen neemt de urgentie tot het nemen van maatregelen alleen nog maar verder toe. We gaan ervan uit dat we allemaal streven naar een leefomgeving waar we in harmonie met elkaar en met de natuurlijke omgeving een gezond en plezierig leven kunnen leiden. Voor zover we dat ooit kunnen bereiken wordt het zicht daarop nu zeer ernstig verstoord door de grote uitdagingen van de klimaatsveranderingen. Deze zijn dermate urgent, complex en groot van omvang dat velen van ons verlamd worden of weigeren daar naar te luisteren.

Ondernemers, overheden, individuele burgers en talloze anderen proberen hier en daar stappen te zetten. Dat lukt maar beperkt en gaat langzaam. Onder meer doordat diversen zich er vol tegen verzetten. De noodzakelijke veranderingen zijn een grote inbreuk op onze manier van leven. De ervaringen met het Soil4U project in Vilsteren en de ervaringen in het Vechtdal laten zien dat er wel degelijk bewegingen mogelijk zijn in deze lastige dossiers, en dat er resultaten te boeken zijn.”

Unieke aanpak landbouwtransitie; het proces tussen pachter en verpachter

Dat begon met investeren in elkaar en onderling de ambities en doelen open aan tafel durven bespreken. En met het vergaren van kennis over de bodem, ondergrond en het natuurlijke systeem. Dat is de basis.

De inzichten uit de LESA en de duurzaamheidsplannen van de pachters vormden de start van een interactief proces tussen pachters en verpachter. Dat was niet altijd makkelijk. Zoals we hebben uitgelegd laat dat proces zich goed illustreren met een lemniscaat. Een zoekproces waarbij beetje bij beetje steeds meer onderling begrip ontstond tussen verpachter en pachter. Over de lange-termijn doelen waren we het altijd eens, de bodem moet nog generaties lang productief blijven en er zijn andere bedrijfs- en verdienmodellen nodig om dat te garanderen. Echter over de weg daar naartoe, zoals natuurinclusief werken, agroforestry en kringlooplandbouw, werd door iedereen anders gedacht.

Eén van de eerste inzichten was dat wij als landgoed onze boeren niet zo goed kennen als we dachten. Tijdens de diverse keukentafelgesprekken viel op dat ondernemers erkenning vroegen voor de vele stappen die zij in het verleden al hadden gezet. Ook bleek er onvrede te bestaan over een vraag die te lang had liggen wachten, namelijk de wens om een kavelruil te realiseren. Toen we met deze onderwerpen aan de slag gingen en lieten zien dat we willen meebewegen, bleek dat het vertrouwen ook weer kan groeien. Veel ondernemers willen ook stappen zetten, maar zitten om verschillende redenen soms klem, er zijn urgentere zaken die hen heel erg bezighouden, zoals stikstof. Het is nodig dat we met elkaar die urgente zaken aanpakken en de ondernemers stimuleren met specifieke hulp of ondersteuning. Ondernemers hebben concrete vragen om bijvoorbeeld plannen te maken voor hun erf. Bij overheden staat er best wel veel gereed. De infrastructuur lijkt er wel te zijn, zoals erfcoaches, vouchers of projecten van waterschappen. Maar dan nog gebeurt er te weinig. We hebben geleerd dat er een wereld te winnen valt als ondernemers gestimuleerd en geholpen worden om bijvoorbeeld zo'n plan te maken, en door als groep samen op te trekken.

Het is nodig om samen aan de oplossingen te werken, we hebben elkaar nodig. Door onderling gesprek, proefondervindelijk stappen zetten en onderzoeken van ideeën en voorbeelden, ontwikkelen deelnemende partijen steeds meer dezelfde beelden en raken zij ervan overtuigd dat het deze richting is waarin zij stappen moeten blijven zetten. Daar is voortdurende afstemming en samenwerking voor nodig en vraagt om blijvend investeren in het proces. We trokken diverse waardevolle lessen voor andere verpachtende grondeigenaren, zoals landgoederen, overheden en bijvoorbeeld natuurorganisaties, zoals ook beschreven in het artikel ‘Een duurzame bodem onder landgoederen’.

Persoonlijke verantwoordelijkheid

“Wateropgaven, klimaatverandering, verrommeling van het landschap, stikstofproblematiek, energietransitie, alles komt tegelijkertijd op ons af” zegt Liesbeth Cremers. “De urgentie is heel groot, deze onderwerpen vragen om actie.”

We moeten die opgaven integraal en in samenhang aanpakken. Een gebiedsgerichte aanpak biedt daarvoor de beste kansen. Juist op gebiedsniveau zien en voelen we als gezamenlijke partijen de problemen en zien we ook kansen. Een

landgoed is daarbij erg geschikt om gebiedsgericht werken te starten en daarmee een voorbeeld te zijn. Lees ook ons artikel in De Landeigenaar (juni 2021) '[Landgoed bij uitstek geschikt voor gebiedsgericht en duurzaam werken](#)'.

Deze transitie start met de bereidheid persoonlijke verantwoordelijkheid te nemen. Landgoederen en andere verpachtende organisaties kunnen een unieke regierol spelen in de complexe transitie. We zijn verplicht deze op te pakken, zodat we de bodem in betere staat doorgeven aan de volgende generaties en tegelijkertijd een gezond toekomstperspectief ontwikkelen voor de gebruikers die het landgoed rijk is.

Lessen

voor verpachtende grondeigenaren, zoals landgoederen, overheden en bijvoorbeeld natuurorganisaties zoals ook beschreven in het artikel 'Een duurzame bodem onder landgoederen', Verhoeven et al, 2021 (tijdschrift Bodem)

- Steek veel tijd in onderlinge gedachteswisseling, ideeënvorming en begripsvorming.
- Respecteer diversiteit. Diversiteit is het uitgangspunt, duurzaam bodembeheer het gezamenlijke doel.
- Start initiatieven of deelprojecten met voorlopende pachters en experts.
- Kom tot gezamenlijke doelen en beelden rondom duurzaam bodembeheer.
- Zorg voor inhoudelijke experts als gesprekspartner voor de boeren, die ook de tijd krijgen om vertrouwen op te bouwen en met de ondernemers een aantal denk-slagen te doorlopen.
- Duurzaamheid kent vele aspecten. We raden aan duurzaam bodembeheer als belangrijke basis te beschouwen en te focussen op initiatieven die daaraan bijdragen.
- Pachters en landgoederen kunnen rond duurzaam bodembeheer meer samen optrekken richting overheden. Denk aan het wegnemen van belemmeringen die pachters in de weg kunnen zitten, zoals een lobby voor het mogelijk maken van bovengronds uitrijden van mest, en aan het creëren van stimulansen zoals het gezamenlijk ontwikkelen van ecosysteemdiensten.
- Landgoederen zijn proeftuinen voor het praktisch uitwerken van de grote klimaatopgaves en het gebiedsgericht werken
- Het is raadzaam een klein kernteam te formeren, met bijvoorbeeld de landgoedeigenaar, een vertegenwoordiger daarvan, een rentmeester, een landbouwexpert en iemand met proceservaring. De concrete invulling zal per situatie verschillen, afhankelijk van de grootte van het landgoed, de juridische structuur en de aanwezige expertise.

Je kunt niet groen doen als je rood staat

Boeren hebben een hele belangrijke rol in het verbeteren van onze leefomgeving. Wij moeten er nu voor zorgen dat ze in de benen blijven en dat ze wat sneller de stappen kunnen gaan nemen. Dat betekent: zorgen dat er goede verdienmodellen voor de boeren zijn. Ook het Planbureau voor de Leefomgeving^{1,2} geeft aan dat het merendeel van de boeren grote stappen kan en wil zetten op duurzaamheidsgebied zoals biodiversiteit, landschap en CO2-vastlegging als zij daar fatsoenlijk voor betaald worden. Dit is wat wij hier ook om ons heen horen.

Het is daarom dat wij ons in de laatste fase van dit project in samenwerking met de boeren en andere betrokkenen hebben gericht op het formuleren en deels realiseren van een systeem van betaalde ecodiensten. En daar gaan we volop mee verder.

4.2. Wat leren we uit het Soil4U project in Vilsteren?

Onze lessen en oproepen

- Een bottom-up proces is essentieel om mede eigenaarschap te ontwikkelen en daarmee de bereidheid om oplossingsgericht te denken en te werken, en het doet recht aan de kennis en actiebereidheid in het gebied.
- Centraal thema waar alle partijen zich voor willen inzetten is de leefbaarheid in de eigen leefomgeving.
- Kennis en inzichten over de bodem en het watersysteem zijn een belangrijke basis.
- Onderling vertrouwen in de groep moet groeien, een belangrijke stap in de goede richting is dat je samen eerst de pijnpunten die er in de loop van de tijd zijn ontstaan zo goed mogelijk probeert op te lossen, uiteraard naar vermogen. Vervolgens is het nodig en nuttig om te denken vanuit de wensen en de noden van de bewoners en gebruikers van het gebied, en ook gebruik te maken van de expertise in het gebied om oplossingen te zoeken.
- Een groter gebied rondom een watersysteem lijkt het meest geschikt om in samenwerking met de verschillende stakeholders en met respect voor elkaar de grote transities te adresseren. Je kent elkaar en de lijnen zijn kort.

- Om de grote thema's adequaat aan te pakken is het Panorama Vechtdal een belangrijk instrument om de thema's in samenhang en in evenwicht op te pakken
- Daarbij is de begeleiding van iemand van het niveau van Berno Strootman absoluut noodzakelijk
- We moeten niet accepteren dat het buitengebied gezien wordt als de restruimte van Nederland 'waar toch ruimte genoeg is voor onder meer zonneparken en woningbouw'.
- Daarom moeten we ons sterk maken voor de natuurinclusieve landbouw die een schoon milieu en gezond voedsel voor ons maakt in een mooi landschap waar we graag verblijven. Daarom moeten we ons inzetten voor een gezond verdienvermogen voor de landbouw. Daarvoor is een systeem van betaalde ecodiensten een uitstekend instrument.
- Daarvoor hebben we niet alleen geld nodig bijvoorbeeld vanuit een gebiedsfonds, maar ook zeer nadrukkelijk de bereidheid van overheden om flexibel te zijn in het helpen met vergunningen en het versoepelen van wet- en regelgeving.
- Generieke wet- en regelgeving werkt heel vaak niet. Maatwerk, flexibiliteit en ruimte voor voortschrijdend inzicht is een betere basis voor het opstellen van contracten is onze ervaring met het nieuwe pachtcontract en het systeem van ecodiensten.
- Het landgoedmodel is een goed voorbeeld hoe je een complexe materie in samenhang aanpakt waarbij niets zich mag ontwikkelen ten koste van een andere functie, alles moet in samenhang en in onderling evenwicht zich bewegen naar een bestendige toekomst. En het systeem als geheel moet rendabel zijn.
- Het doel van een bestendige toekomst moet goed voor ogen worden gehouden, de hobbels van wet- en regelgeving die er altijd zullen zijn, zullen zonder meer bespreekbaar zijn met overheden die hetzelfde doel nastreven.
- Een landgoed is geen museum waar een stomp overheen staat. Zo moeten we het buitengebied ook niet aanpakken
- De inzet van de bewoners is van groot belang, daar is veel kennis en bereidheid om over de eigen leefomgeving mee te denken. Maar ook om ontwikkelingen te accepteren die onverteerbaar zouden zijn als het van bovenaf zou worden opgelegd.
- In het Vechtdal aan de overlegtafel van het Breed Bestuurlijk Overleg Ruimte voor de Vecht laten we zien dat we goed kunnen samenwerken ondanks de soms tegenstrijdige belangen. Hier vindt een zinvol overleg plaats tussen de partijen. Hier kun je tot mooie en slimme oplossingen komen doordat iedereen beseft dat wil je een leefbaar gebied realiseren je met elkaar afspraken moet maken en dat iedereen een verantwoordelijkheid neemt voor het grote geheel.
- Mijn voorstel is daarom om op gebiedsniveau coalities aan te gaan en verantwoordelijkheden te nemen die het sectorale denken overstijgen en waar je tot vruchtbare en ongebruikelijke cross-overs kunt komen die het oplossend denken van alle partijen prikkelt en waar je echt stappen naar slimme oplossingen kunt zetten
- Als laatste punt is het goed dat we ons realiseren dat alles altijd in beweging is. We moeten daarom de beoogde einddoelen niet in beton willen gieten. We moeten daarentegen altijd blijven werken aan de leefbaarheid van ons gebied.
- Door de goede samenwerking in het Vechtdal kan dit gebied een voorbeeld zijn voor de rest van Nederland.

4.3. Tot slot, Vilsteren werkt door

We zijn er nog niet. Op basis van de vele resultaten, bewegingen en nieuwe samenwerkingen gaat Vilsteren ook na afloop van dit project volop door. Zowel de individuele ondernemers zullen samen met het landgoed stappen blijven zetten. Ook de landgoedeigenaar en de vele omringende gebiedspartijen en overheden werken verder.

Het belangrijkste project waaraan we doorwerken is het project Ecodiensten. Voor ons is het verdienvermogen van de duurzame boer die ons landschap versterkt de eerste prioriteit, vandaar dat we oproepen 'mee te stapelen' (met geld of ruimte in wet- en regelgeving), zodat duurzaamheid steeds meer loont. Meer werk maken ecosysteemdiensten en het ontwikkelen van watermaatregelen op bedrijfsniveau in relatie met de bevindingen vanuit de LESA. Wij doen dat samen in het Vechtdal en werken onder meer aan een fonds voor ecodiensten. Ook zijn we bezig met een Erfgoeddeal om te komen tot slimme cross-overs in het Vechtdal.

Naast onze activiteiten op Vilsteren en in onze regio, blijven we binnen het platform Soil4U optrekken samen met andere landgoedeigenaren en met de Federatie Particulier Grondbezit. We geven gezamenlijk onder meer verdere invulling aan het Manifest Klimaatrobuuste Landgoederen. We delen onze inzichten en lessen, pakken samen projecten op en inspireren en mobiliseren andere particuliere landgoederen in het hele land.

Bijlagen en links

Rapportage en verantwoording (algemeen)

Soil4U op Vilsteren

1. Rapportage 1 Soil4U Fase 2 – april 2019
2. Tussenrapportage 2 Soil4U Fase 2 – mei 2020

Soil4U algemeen

3. [Eindrapportage](#) – samenwerkingsproject Soil4U Programma Bodem & Ondergrond (2019)

Procesbegeleiding en metingen op bedrijfsniveau (paragraaf 3.1)

4. Rapportage: 0-meting 2018 – Samen werken aan een duurzaam Landgoed Vilsteren. Door Merel Hondebrink en Frank Verhoeven
5. Samenvatting en aanbevelingen naar aanleiding van keukentafelgesprekken, 2019
6. [Artikel tijdschrift Bodem](#): Een duurzame bodem onder landgoederen (Verhoeven et al, 2020)

Landschap ecologische systeem analyse (paragraaf 3.2)

7. LESA [Samenvatting](#)
8. Verslag Watermaatregelen

Innoveren landgoedsysteem: ontwerp gemengd bedrijf op landgoedniveau (paragraaf 3.3)

9. Toelichting over het [flexibele pachtcontract](#) (2019)
10. Artikel Boerderij: Langjarige pacht als beloning voor duurzame boer (februari 2020)
11. Artikel Vakblad voor Agrarisch Recht: Hugo Vernhout: 'Ik wil graag de discussie over de transitie naar een duurzame landbouw verder brengen' (2020, nr 3) (zie [link](#) én volledig artikel in bijlage)
12. [Artikel in De Landeigenaar](#): Pacht, duurzaamheid en zekerheden voor de lange termijn (Vernhout, juni 2020)
6. [Artikel tijdschrift Bodem](#): Een duurzame bodem onder landgoederen (Verhoeven et al, 2020)
13. [Artikel in Nieuwe Oogst](#): Boeren landgoed Vilsteren groeien in veelzijdigheid (9 augustus 2021)
14. [Artikel in De Landeigenaar](#): Landgoed bij uitstek geschikt voor gebiedsgericht en duurzaam werken (Sluiter, juni 2021)
- x. Slotverslag nieuwe vormen voor ecologische landbouw: deze volgt in het najaar van 2021 in de vorm van een Randen- en Hagenplan. Deze is momenteel nog in ontwikkeling / afronding en op 14 september is hierover een avondbijeenkomst met alle boeren. Dit is uitgesteld in verband met corona.

Innovatie landgoedsysteem, onderdeel maatschappelijke interface (paragraaf 3.4)

15. Panorama Vechtdal door Berno Strootman, presentatie tijdens het online symposium 'Toekomst van het Vechtdal' op 6 oktober 2020: [hier](#) op film, [hier](#) in sheets, [hier](#) een verslag

Ontwikkeling ecodiensten kringlooplandbouw (paragraaf 3.5)

16. Opiniëartikel in Boerderij: "Boeren in Vechtdal krijgen betaald voor ecodiensten (Heurkens, januari 2021)
17. [Artikel Vee & Gewas](#): Boeren in Vechtdal krijgen beloning voor duurzamere landbouw (2021)
18. Flyer met eerste aanzet voor systeem van ecodiensten
19. Voorbeeld prestatiecontracten
20. [White paper](#): Integraal sturen op doelen voor duurzame landbouw via KPI's (Wageningen UR, 2021)
21. www.wur.nl/kpi